

prikazi–recenzije

Reviews – Critiques

Josip Sanko Rabar, *Duševni križ i obraćenje: Meditacije iz “Kane”*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2021.

Autori vrlo često svoje objavljene članke ukoričuju u knjigu. To nije loše, pogotovo ako se učini selekcija. Ne mora sve što smo nekoć objavili biti jednako dobro. Vrijeme može dosta toga jednostavno pregaziti. No, čitajući knjigu Josipa Sanka Rabara *Duševni križ i obraćenje* ne bi se u tom smislu moglo prigovoriti.

Josip Sanko Rabar, pjesnik, publicist i filozof, sabrao je tako pod naslovom *Duševni križ i obraćenje* svoje meditacije koje su kao kolumna nekoliko godina izlazile u obiteljskom časopisu *Kana*. Naslovi su samo nekih, jer nije moguće sve nabrojiti (ima ih 58: *Slika Boga; Egipatska mistika; Hannah Arendt o totalitarizmu; Neizdrživa bol; Ljubav prema životinjama* i dr.) govore o vrlo širokoj lepezi autorovih zanimanja. Posebna znatiželja vodi ga u razna područja, ali na kraju, poput čvrstoga svjetionika, stoji ono što je cilj svih njegovih meditacija, a to je obraćenje. Doduše, Rabar je o svojem obraćenju već opširno i, možemo reći, izvrsno pisao u svojoj knjizi *Ludilo i obraćenje* (2004.), no njemu ne smeta ponavljanje nekih iskustava koja su ostavila dubok trag u njegovu životu i donijela mu ne samo obraćenje, nego i psihičko ozdravljenje. Uostalom, poznato je da svi mi volimo puno puta ponavljati upravo ono što nam je bilo važno, ne misleći pri tom da drugima to ne

mora biti vrijedno spomena. No, kada je riječ o obraćenju, tada nema dvojbe: to je važno i svatko bi trebao to smatrati važnim. Biti obraćenik znači mijenjati svoje navike, svoje ciljeve, svoje ponašanje. Upravo zbog toga pravo je obraćenje rijetka pojava. Ljudi se zapravo teško mijenjaju, ako se uopće mijenjaju. Nekima to ipak uspijeva.

Skidajući uobičajeni tabu sa psihičke bolesti, Rabar otvoreno opisuje svoja mučna bolesna stanja koja su prethodila obraćenju. Takva bespoštedna analiza vlastite bolesti jedinstvena je u hrvatskoj književnosti. Ne štedi ni sebe ni ponekog psihijatra jer želi radije istinu nego diskreciju, istinu koja je iz njega stvorila “novog čovjeka” i otvorila mu vrata u “čudesan život s Bogom”.

Život s Bogom svojevrsna je avantura u kojoj ne teče sve glatko i poželjno. No pogled kojim se gleda na događaje postaje drukčiji. Rabarove meditacije upravo to svjedoče.

Može on pisati o različitim temama, mogu ga dotaknuti razne pojedinosti iz svakodnevnoga života, ali iz svega izbija smirenost vjerničkoga pogleda. Pa i čitatelj mora osjetiti taj nagovještaj “bezbolne vječnosti”.

Ljiljana Matković–Vlašić

Samuel Wells i Ben Quash s Rebekom Eklund, *Uvod u kršćansku etiku*. Zagreb: Teološki fakultet Matija Vlačić Ilirik, 2020.

Autori Samuel Wells i Ben Quash (a u ovom drugom izdanju izvornika angažirana je i Rebekah Eklund) prihvatili su se zadaće predstavljanja kršćanske etike na pomalo neuobičajen način. S jedne strane, oni razrađuju tipologiju etičke misli koja prepoznaje tri različita ogranka ili pristupa ovisno o tom kojoj se publici obraća svojom etičkom refleksijom. Tako govore o univerzalnoj

etici (koja se obraća svakomu), subverzivnoj etici (koja oslovljava isključene i potlačene) i eklezijalnoj etici (koja je usmjerena prema kršćanima). S druge strane, autori pokazuju i kako istaknuti predstavnici svakoga od navedenih pristupa prilaze suvremenim etičkim problemima. Takva strategija omogućuje im uključiv pristup i daleko sveobuhvatniji pregled širokoga polja etičke kršćanske misli.

Knjiga je razdijeljena na tri dijela. U prvom se upoznajemo s “pričom o kršćanskoj etici” i obuhvaća osnovne pojmove, poput uporabe svetopisamskih tekstova, razvoja povijesnih tradicija i postupka objedinjavanja filozofske etike. Upravo se te “tri struje — Pismo, povijest i filozofija” udružuju kako bi “oblikovale suvremenu disciplinu kršćanske etike” (str. 20). Stoga autori pažljivo istražuju biblijska, povijesna i filozofska vrela, pa se pritom pozivaju na širok raspon kršćanskih mislilaca, poput Tertulijana, Justina Mučenika, Augustina, Tome Akvinskoga, Martina Lutera, Jeana Calvina, Reinholda Niebuha i drugih. U drugom dijelu (*Pitanja koja postavlja kršćanska etika*) autori razlažu trostruku taksonomiju univerzalne, subverzivne i eklezijalne etike, a svaka od njih ilustrativno je potkrijepljena navodima reprezentativnih doprinosa raznih mislilaca, kako onih iz starijih povijesnih razdoblja tako i onih suvremenijih. U trećem, najopsežnijem dijelu pozornost je posvećena “pitanjima koja se postavljaju pred kršćansku etiku”, a ona obuhvaćaju problematiku “dobroga poretka” (pri čemu se raspravlja o ulozi države i prirodni pravednosti), “dobroga života” (pitanja siromaštva, ekonomije, ljudskoga rada i suvremenih medija), “dobrih odnosa” (teme prijateljstva, obitelji, braka i spolnosti, uključujući i istospolne veze), “dobrih početaka i završetaka” (pitanja kontracepcije, začeća, pobačaja i eutanazije) i “dobroga

planeta Zemlje” (teme odnosa prema svijetu prirode, sustavu poljoprivredne djelatnosti i ekologije).

Pregled konzervativnih, liberalnih i pragmatičnih pristupa problemu biblijskoga autoriteta nalazimo u središtu prvoga poglavlja (*Pripovijest o Bogu*). Kao odgovor na pitanje o tom gdje je točno autoritet kada Bibliju treba primijeniti na etička pitanja, autori nude tri mogućnosti. Kao prvo, moguće je da je autoritet u pozadini biblijskoga teksta, dakle u Bogu samom i Njegovu djelu stvaranja i spasenja. Kao drugo, moguće je smatrati da je autoritet inherentan samomu tekstu, što bi značilo da tekst posjeduje neku vrstu “izvedenoga autoriteta” (str. 23). Konačno, autoritet može biti lociran ispred teksta — u čitatelja i čitateljsku zajednicu, odnosno u utjelovljenje teksta u zajednici vjernika. Temeljno pitanje je li Sveto pismo normativno ili tek ilustrativno autori ostavljaju u ovom trenutku donekle otvorenim.

U drugom poglavlju (*Pripovijest o Crkvi*) autori preispituju tri razdoblja povijesti Crkve: doba manjinskoga statusa (razdoblje prije Konstantina), kršćanski svijet (razdoblje hegemonije kršćanstva na Zapadu) i suvremeno razdoblje (doba slabljenja utjecaja kršćanstva).

Treće poglavlje (*Pripovijest o etici*) donosi prikaz povijesnoga razvoja filozofije kao trećega bitnoga konteksta unutar kojega nastaje kršćanska etika, a najveća je pozornost posvećena onim aspektima etike koji su nesumnjivo različiti i zasebni od kršćanske etike: filozofskoj, vjerskoj i profesionalnoj etici.

U četvrtom poglavlju (*Pripovijest o kršćanskoj etici*) u raspravu bivaju uključeni i glasovi koji su prethodno uglavnom izostavljeni, poput onih iz okrilja radikalne reformacije ili pravoslavne tradicije (premda istočne crkve iz vremena nakon patrističkoga doba i dalje ostaju podzastupljene). Na ovim strani-

cama autori nam živo prikazuju evoluciju kršćanske etike i ukazuju na to kako je ona istodobno mijenjala svijet, ali i sama bivala mijenjana. Također, uvjerljivo dokazuju da nikada i nije postojao jedan jedinstven narativ kršćanske etike, nego samo “raznovrsne, djelomično podudarne linije razvoja” (str. 166).

Prelaskom na diskusiju o univerzalnoj etici upoznajemo se s deontološkom i konsekvencijalnom etikom. Međutim, za razliku od te dvije struje, koje u središtu svojega promišljanja postavljaju pojedinca (ispravno djelovanje, odnosno ispravne ishode), u vremenu nakon pojave prosvjetiteljstva formirala je i treća struja univerzalne etike, ona koja je primarno usmjerena na uspostavu “pravih odnosa” među ljudima te tako teži uspostavi zdravoga društva. Predstavljajući te novije tendencije, autori u žarište zanimanja nerijetko uvode pojmove pravednosti i odgovornosti.

U nastavku, pod povećalo dolazi subverzivna etika i pritom je poseban naglasak stavljen na društveni položaj potlačenih i obespravljenih skupina. Autori promatraju učinak čimbenika kao što su klasa, rasa, rod, invaliditet i dob. Svim ugnjetenim skupinama zajedničko je to “što je njihov društveni položaj polazna točka za etičku refleksiju” (str. 264), a to se kosi s univerzalnošću prethodnoga pristupa etici. U tom se krije i subverzivnost tako shvaćene etike, a ona ujedno i pomaže prepoznati doživljaj Božjega djelovanja u iskustvima potlačenih skupina.

Treći pristup predstavljen je u sedmom poglavlju, gdje doznajemo o visokoj razini preklapanja eklezijalne etike i kršćanske etike vrline. Eklezijalna etika nedvosmisleno sugerira da bi se “kršćanska etika ponajprije trebala baviti životom koji je kršćanima omogućen po Kristu” (str. 271), te time u drugi plan stavlja pitanje što je to ispravno za sve i svakoga, kao i perspektivu marginaliziranih.

Zbog toga se rasprava uglavnom usredotočuje na prepoznatljivo kršćanski karakter onoga tko donosi etičke prosudbe i odluke. Ne čudi stoga to što autori u razradi postavki eklezijalne etike učestalo konzultiraju prije svih Alasdaira MacIntyreya i Stanleya Hauerwasa, a potom Johna Millbanka i Johna Howarda Yodera.

Nakon što su nas uveli u treći dio knjige, autori su se posvetili primijenjenoj etici te nas suočavaju s čitavim nizom raznovrsnih, ali redom i kompleksnih praktičnih pitanja. U raščlambi tih problema vrlo pažljivo opisuju gledišta univerzalnoga, subverzivnoga i eklezijalnoga pristupa, ne libeći se pritom izravno uprijeti prstom i u suprotstavljene stavove. Čitatelj tako dobiva neposrednu priliku odmaknuti se od teorijske etike te na konkretnim primjerima “testirati” svaki od navedenih pristupa. Iz perspektive hrvatskoga društva nerijetko zatočenoga u besplodnim raspravama o prijepornim etičkim pitanjima (u recentnim globalnim okvirima to bi, primjera radi, mogla biti pitanja pobačaja i opravdanosti ratovanja), takva prilika doima se i kao prigoda da se o njima otvori dijalog (barem donekle) neopterećen unaprijed dodijeljenim ideološkim predznacima.

Svakako, ovomu djelu moguće je pronaći i određene zamjerke. Primjerice, prilikom predstavljanja etičke misli Katoličke crkve autori se najvećim dijelom pozivaju na papinske enciklike. Nema sumnje da bi nijansiranost katoličke etičke refleksije bila kudikamo vjernije predstavljena da su uključeni i doprinosi drugih katoličkih teologa, poput onih povezanih s teologijom oslobođenja. Nadalje, povremeno opažam favoriziranje stavova eklezijalne etike, kao i mjestimično odevć šturu prezentaciju pogleda tipičnih za predstavnike subverzivne etike. Konačno, očigledna ambicija autora da ponude sveobuhvatnu

tan pregled brojnih koncepata i mislilaca ponekad je plaćena svojevrsnom površnošću obrade. Pitanja i ponudeni odgovori katkada se nižu takvim tempom da onemogućavaju dublju analizu složenih fenomena, a moguće je i da nehotice otvaraju nova pitanja na koja ne nude odgovore.

Unatoč upravo pobrojanim nedostacima, mišljenja sam da je riječ o višestruko korisnoj knjizi. Ona ponajprije može biti vjeran udžbenički suputnik svima onima koji se tek upuštaju u svijet kršćanske etike, neovisno o tom je li riječ o nekom obliku formalnoga ili neformalnoga obrazovanja. Uz to, nije teško zamisliti i kako svećenici, pastori i drugi crkveni službenici na njezinim stranicama pronalaze poticaje za lakšu orijentaciju u svojem svakodnevnom pastoralnom radu, a za koji nedvojbeno znamo da iziskuje često donošenje moralnih prosudbi i dušobrižničko postupanje u etički zahtjevnim situacijama. Naposljetku, kršćanski intelektualci u njoj bi mogli pronaći vrijedne izvore za artikulaciju prepoznatljivo kršćanskoga doprinosa javnomu dijalogu o nizu gorućih pitanja s kojima se sučeljava čovječanstvo prve polovice 21. stoljeća.

Enoh Šeba

Miloš Vulić i Milosav Đoković (ur.), *Beograd i Vatikan: Segmenti diplomatske istorije: Povodom stogodišnjice uspostavljanja diplomatskih odnosa Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Svete stolice (1920–2020)*. Beograd: Beogradska nadbiskupija, 2021.

Ovu su knjigu priredila te u njoj napisala dva članka dvojica srpskih istraživača školovanih na Univerzitetu u Beogradu (Fakultet političkih nauka i Diplomatska akademija, odnosno Pravoslavni bogoslovski fakultet) te na papinskim učilištima u Rimu. Miloš Vulić

završio je studij na sveučilištu Gregoriana (Teološki/Filozofski fakultet i Fakultet društvenih znanosti), a Milosav Đoković na Orijentalnom institutu i Vatikanskoj školi za arhivistiku. Obojica se bave napose izučavanjem povijesti od sklapanja konkordata između Kraljevine Srbije i Svete Stolice 1914. do danas.

Ovdje je riječ je o zborniku radova koji je trebao biti rezultat okrugloga stola pod istim naslovom (nije održan zbog pandemije Covid-19), ali su autori izradili svoje pisane priloge. Obuhvaća članke o raznim vidovima uspostavljanja i tijeka diplomatskih odnosa, a sastavili su ih po tri znanstvenika iz Srbije i Italije: jedan je s područja političkih znanosti, a ostalih pet pripadaju povijesnim (diplomatskim) znanostima. Predgovor je u zanosnom stilu napisao beogradski nadbiskup mons. Stanislav Hočevar.

Slijedi članak Miloša Vulića pod naslovom *Priroda pontifikalne diplomacije: Percepcija njenog teorijskog okvira*. Autor opravdano iznosi i potkrepljuje hipotezu da je u tumačenju papinske diplomacije “potrebno prije svega podrobno ispitati i upoznati samu prirodu papinske diplomacije kroz njene ključne teorijske aspekte” (str. 17). Ta tri aspekta obuhvaćaju teološku osnovu, povijesni razvitak i kanonsko-pravno ustrojstvo.

Politički sustav Svete Stolice defini- ra se kao teokratska izborna apsolutna monarhija. Duhovna i svjetovna vlast prožimaju se, ali svjetovna proizlazi iz duhovne. Papinska diplomacija ima svoj teološki temelj, pa je zato u službi crkvenih diplomata naglasak na duhovnoj sastavnici, koja je iznad svjetovne. Apostolsko načelo papinskoga primata “proizlazi iz petrovske tradicije i činjenice da je apostol Petar ne samo stolovao nego i stradao u Rimu te je stoga Rimski crkva ta koja predsjedava u kršćanskom svijetu” (str. 19). Vulić navodi mišljenje Františka Dvornika koje